

ПОСТКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА ЗАСАДАХ «ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ»

***Анотація.** В статті розглядаються фактори динаміки «великих економічних циклів», інноваційні компоненти посткризового розвитку національних економік, точки біфуркації економічного розвитку України, основні принципи «економіки знань» та досвід їх імплементації в стратегії розвитку Китаю, Індії та Фінляндії, оцінюються основні показники конкурентоспроможності української економіки, даються рекомендації щодо імплементації основних принципів «економіки знань» в стратегію економічного розвитку України.*

***Annotation.** This paper identifies main factors of long waves in economic life, innovative components of post-crisis development of national economy, points of bifurcation in economic evolution of Ukraine, main issues of “knowledge economy” and experience of implementation of them into economic strategy of China, India, Finland, it contains an analyze of Competitiveness Index of Ukraine, recommendations concerning implementation of main issues of “knowledge economy” into strategy of economic development of Ukraine are also added.*

Аналіз сучасного розвитку світової економіки доводить збереження тенденції «великих економічних циклів» Н. Кондрат'єва. В цьому контексті стрімкий розвиток інновацій і глобалізаційних процесів не свідчать про неактуальність таких «економічних хвиль» у зв'язку з переходом від індустріального до постіндустріального суспільства. Навпаки, в останні десятиліття саме технологічні інновації вважаються причиною їх динаміки.

Н. Кондрат'єв писав, що «протягом приблизно двох десятиліть перед початком хвилі зростання спостерігається пошкваллення в сфері технологічних винаходів». [14, с. 115]

В початковій же точці спостерігається їх широке застосування в промисловій практиці, що призводить до реорганізації виробничих відносин. Зважаючи на це, ситуація, що на даний момент склалася в світовій економічній системі, не є новою, вона повністю вкладається в цю теорію, і описана більш сучасними дослідниками «великих економічних циклів». [5, с.189]

Так, цілком прогнозованими виявилися кризи 1929, 1973, 2008 років. (див. таблиця 1).

Таблиця 1

Фази К-циклів		
II	Фаза підйому	-1875
	Фаза спаду	1876-1894
III	Фаза підйому	1895- 1929
	Фаза спаду	1930-1946
IV	Фаза підйому	1947- 1973
	Фаза спаду	1974-1983
V	Фаза підйому	1984- 2007
	Фаза спаду	2008 -

Джерело: А.В. Коротаєв, С.В. Цирель Кондратьевские волны в мировой экономической динамике

Кожна хвиля виникала завдяки різним, в першу чергу технічним, інноваціям, якщо розвиток 1990-х років визначався інформаційними технологіями, то факторами економічного зростання в наступні 10-15 років вважаються біотехнології, генетика, розвиток інновацій в традиційних галузях та перехід до вищої стадії постіндустріального розвитку – «економіки знань». (див. рис. 2).

Аналіз К-хвиль дозволяє встановити знаходження точок біфуркації –точок «вибору подальшого сценарію розвитку подій». Вони визначаються двома протилежними тенденціями: тими, що руйнують систему та тими, що за рахунок формування нового порядку зменшують ентропію та сприяють зростанню стійкості системи, переважання тієї чи іншої тенденції залежить від цілого ряду зовнішніх і внутрішніх факторів. Необхідно, зазначити, що в такій точці система має безліч варіантів шляхів розвитку, в той же час виникає ряд праобразів майбутніх станів системи – фракталів, аналіз яких дозволяє скерувати процеси в цій точці. [1, с. 24-25]

Точка біфуркації під час останньої К-хвилі припадала на середину 90-х років – час, коли такі країни, як Фінляндія, Ірландія, Індія, Південна Корея здійснювали реформи, що призвели до стрімкого розвитку інформаційних технологій. Україна замість стратегії прориву обрала наздогоняльну стратегію, що призвела до зменшення конкурентоспроможності країни, виникненню ряду структурних проблем, втрати «полюсів» національної економіки.

На даному етапі можна очікувати настання нової точки біфуркації, сценарій розвитку в якій буде багато в чому залежати від імплементації принципів «економіки знань» в стратегію розвитку країни.

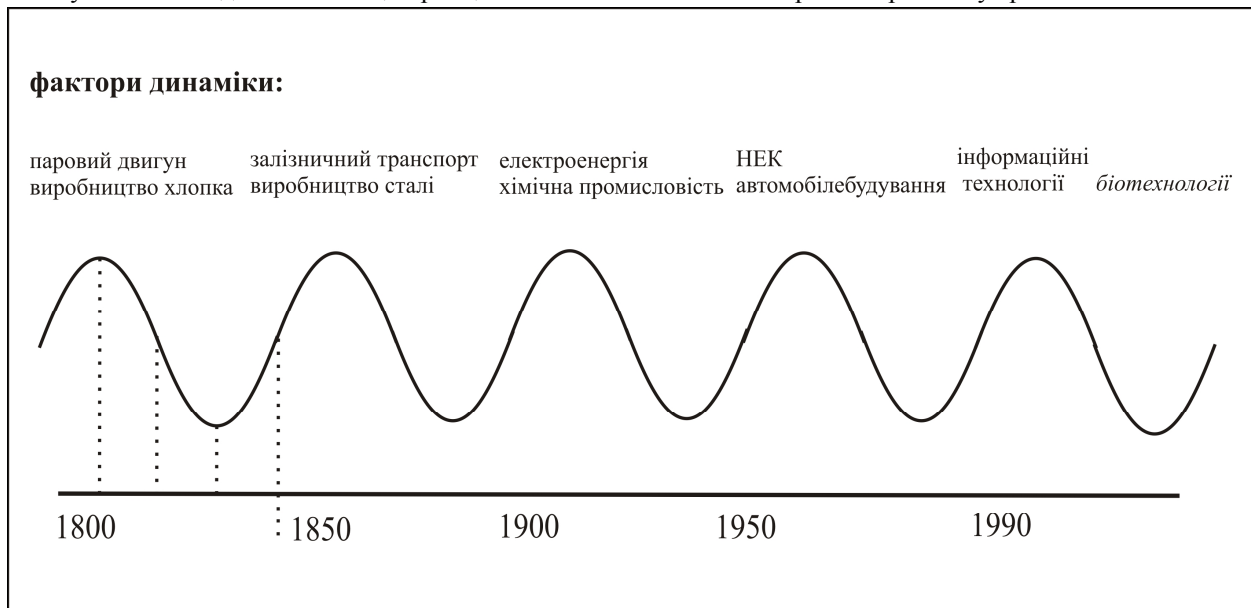

Рис. 2. К-хвилі

Джерела: А.В. Коротаев, С.В. Цирель Кондратьевские волны в мировой экономической динамике, Моуги Р. Развитие процесса длинноволновых колебаний. Вопросы экономики. Румянцева С.Ю. Длинные волны в экономике: многофакторный анализ.

Як наукова концепція «економіка знань» за останні роки трансформувалося від дослідження «галузей економіки, що формують знання» до розробок щодо ідеального типу розвитку соціуму, заснованому на розвитку людини та формуванні окремої касты інтелектуалів.

Ця система передбачає зміну ролей основних факторів економічного розвитку і перетворення науки, освіти та інновацій на основну продуктивну силу розвитку економічної системи. Важливими показниками її розвитку є не лише людський капітал, а саме розвиток людського потенціалу і соціального капіталу націй.

На даний момент ці концепції вже перетворилися на національні стратегії розвитку ряду держав: Великобританії, США, Китаю, Індії, Фінляндії. Концепція «економіки знань» є настільки універсальною, що дозволяє країнам з різним рівнем економічного розвитку та забезпеченості природними ресурсами здійснити «інноваційний прорив», адже знання – це унікальний ресурс, що не зменшується, а лише збільшується в обсязі, вартість якого лише збільшується від кількості користувачів і т. д.

В Китаї побудова «економіки знань» є національною стратегією і має на меті перетворення країни з «майстерні світу» на «світову лабораторію», скорочення залежності від закордонних технологій від 80% до 30%. Для цього здійснюються наступні заходи: зростання фінансування системи освіти (з 1,2% до 2-2,5% ВВП), створення та популяризація «культури освіти та освіченості», створення таких умов, за яких ТНК розміщують в країні не лише виробництво, а й науково-дослідні центри (на даний момент їх близько 750), створення технологічних парків і кластерів – по типу Чжунгуаньцунь – «зони сприяння розвитку високих і новітніх технологій» (щорічний прибуток від виробництва інноваційної продукції складає близько 80 млрд. доларів), відправка найталановитішої молоді на навчання в кращі закордонні вузи, створення спеціальної агенції по працевлаштування «репатріантів» – науковців, що досягнувши піку наукової кар'єри закордоном, мають намір повернутися на Батьківщину, підтримка теоретичних розробок в сфері економіки знань [10, с. 183].

Не менш цікавим є досвід Індії, задля побудови «економіки знань» основна увага приділяється розвитку потужного внутрішнього сектору послуг, держава підтримує лише декілька технологічних галузей (фармацевтична, атомна енергетика, автомобілебудування), що створюють конкурентну платформу, збільшується фінансування освіти, пропагується толерантність як основа нового суспільства.

Фінляндія є однією з небагатьох країн, що володіючи незначними ресурсами, перетворила компанії, що працювали в традиційних галузях на основних експортерів ІТ- технологій (на даний момент 80% експорту країни). Такого результату було досягнуто за рахунок збільшення фінансування наукових розробок (3,5% ВВП), підтримки науково-дослідних та освітніх програм з боку приватних корпорацій, розвитку публічно-приватних партнерств для проведення спільної НДДКР, розвитку соціального капіталу, підтримці «духу взаємодопомоги», підтримці не лише доступності, але й високої якості освіти [11].

Той факт, що стратегію побудови «економіки знань» обирають країни з різним рівнем економічної розвитку, різним типом економічних систем свідчить про те, що ця концепція є гнучкою і може адаптуватися до умов різних національних економік.

Незмінними залишаються наступні принципи:

- економічний розвиток вимірюється не кількісними, а якісними показниками – рівнем розвитку людського потенціалу, соціального капіталу; тобто в центрі системи – не гроші, а людина;
- основою розвитку вже є не лише інновації, а розвиток людського потенціалу
- важливими є не лише ті знання, що втілюються в продуктах і послугах, а й фундаментальні знання, що слугують базисом для розвитку концепцій, що вирішують найважливіші проблеми розвитку людства
- знання (накопичення та швидкість, з якою продукуються нові) мають перетворитися на основний спосіб виміру національного продукту, суспільного багатства, розвитку економіки
- на зміну праці, капіталу і природним ресурсам основними факторами розвитку є інформація, знання, людський потенціал.
- збільшення «ресурсу знань» в кінцевій вартості товарів і послуг
- людина не розглядається з позиції «людського капіталу», на перше місце виходить оцінка та активізація людського потенціалу, духовного розвитку суспільства
- структурні зміни на ринку праці, формування «креативного класу» суспільства – інтелектуальної еліти, що продукує знання, втілює знання по механізми виробничого та суспільного прогресу
- утворення «глобальних потоків талантів і знань» [4, с. 5-24].

Прийняття таких принципів за основи національної стратегії може вже на початковій стадії їх реалізації спровокувати позитивні економічні ефекти. «Економіка знань» передбачає не лише філософське переосмислення ролі людини в економічній системі, це й методологія, що визначає місце держави, приватних компаній та фізичних осіб в реалізації економічної стратегії.

Так більшість стратегій, орієнтованих на побудову «економіки знань» передбачають ряд однакових кроків.

По-перше, передбачається розвиток соціального капіталу. Цю функцію має взяти на себе в першу чергу держава, саме вона здійснює ідеологічний вплив, спрямований на розвиток толерантності, створення «культу знань» в суспільстві, сприйняття кожної людини, як творчої особистості і т. д. Цікавим є парадокс: з одного боку, в центрі такої системи – є людина, її особистість, з іншого боку ця концепція є скоріше комунітаристською, ніж індивідуалістською, через те що головною метою є розвиток не лише індивідуалів, а й зв'язків між ними задля отримання синергетичного ефекту.

По-друге, всі стратегії побудови «економіки знань» базуються на цивілізаційних особливостях тієї чи іншої держави. Так в Китаї основна увага приділяється культурі знань, що є традиційним для конфуціанської цивілізації. Стратегія Фінляндії включає в себе поширення «духу взаємодопомоги», довіри між людьми, що є традиційним для Скандинавських країн. Стратегія Великобританії орієнтована на розвиток протестантських цінностей: чесного ведення бізнесу, ініціативності, ділової активності і т. д.

По-третє, всі стратегії передбачають активну роль держави, що має полягати у збільшенні державних витрат на освіту та НДДКР (державні інвестиції мають спровокувати приплив в галузі і приватного капіталу), розвиток співробітництва з приватним сектором, підтримку створення технопарків, забезпечення високої якості вищої освіти. Держава замість орієнтації на високі соціальні виплати і підтримку найбільш вразливих верств населення, має зорієнтуватися на підтримку інноваційних галузей, розвиток яких призведе до мультиплікативного ефекту, забезпечуючи загальне економічне зростання. З іншого боку, держава забезпечує такий рівень освіти та підтримку розвитку людського потенціалу, за якого кожен член суспільства має зайняти гідне місце.

Загальна схема побудови «економіки знань» виглядає наступним чином: зважаючи на цивілізаційне підґрунтя будується нова система цінностей суспільства, зорієнтована на розвиток людей та зв'язків між ними. В даному аспекті держава виступає ідеологом, що проголошує такі гуманістичні ідеї, що мають сприйматися різними соціальними інститутами. На наступному етапі держава виступає в якості менеджера і підпорядковує усі національні стратегії визначеній та підтриманій суспільством меті розвитку, створює сприятливе середовище. На наступному етапі держава виступає в ролі активного суб'єкта економічних відносин, здійснює інвестиції в освіту та інноваційні галузі, підтримує державно-приватне партнерство в сфері НДДКР, підтримує розвиток технопарків, тощо. В результаті цього відбувається зростання людського і соціального капіталу, розвиток галузей, що створюють мультиплікативний ефект і забезпечують економічний підйом, що в свою чергу знову дає поштовх розвитку людського і соціального капіталу (див. рис. 3).

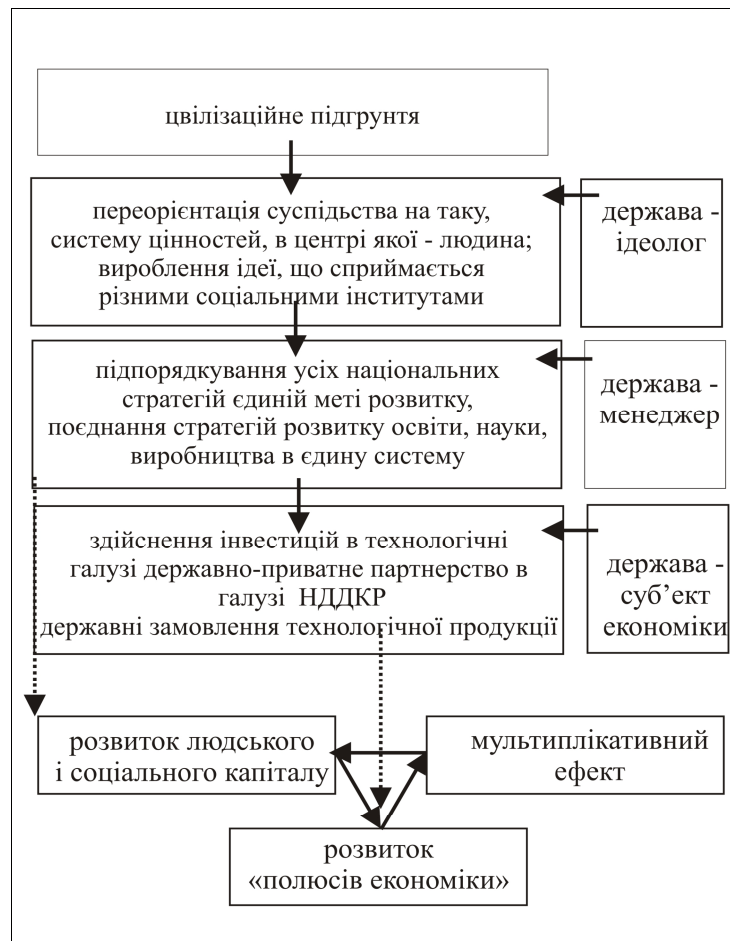

Рис. 3. Схема розбудови «економіки знань» і функціональна роль держави в цьому процесі

Аналіз ситуації в Україні свідчить про те, що держава не скористалася можливостями розвитку в точці біфуркації, яка припадала саме на середину 1990-х років. Наука, освіта і знання так і не стали основними продуктивними силами української економіки, в результаті чого конкурентоспроможність України суттєво впала. На даний момент за оцінками ВЕФ Україна посідає 89 місце з 139 країн, найгіршими показниками характеризуються інституції та макроекономічне середовище, показовим є те, що при порівняно високих показниках якості освіти, рівень технологій та інновацій є дуже низьким (див. таблиця 4) [15].

Таблиця 4

Рейтинг конкурентоспроможності України, 2010 р.

	Рейтинг	Оцінка
Інституції	134	3
Інфраструктура	68	3,8
Макроекономічне середовище	132	3,2
Охорона здоров'я і початкова освіта	66	6,7
Вища освіта	46	4,6
Ефективність ринку товарів	129	3,5
Ефективність ринку праці	54	4,5
Розвиток фінансового ринку	119	3,3
Технологічна готовність	83	3,4
Місткість ринку	38	4,5
Бізнес-середовище	100	3,5
Інновації	63	3,1

Примітка: побудовано за даними *The Global Competitiveness Report World Economic Forum*

Ці оцінки підкріплюються ще одним показником – «індексом економіки знань», за яким в 2009 році Україна була лише на 51 місці (6 балів з 10). Досить значним є «Індекс освіти» (рівень освіченості населення,

писемності, частка населення, що навчається), він складає 8,15 балів, «Індекс інновацій» складає 5,83, «Індекс ІКТ» - 5,77. Найнижчим є рівень економічного і інституційного режиму (умови, в яких розвивається суспільство в цілому, економічне і правове середовище, розвиток підприємництва) – це показник становить лише 4,27. [13]

Все це свідчить про те, що Україна наділена такими людськими ресурсами, що в сприятливих умовах знатні продукувати нові знання і технології, однак вони позбавлені можливостей нормального розвитку (недостатнє фінансування науки і освіти, відірваність системи освіти від реальних наукових проблем, низька частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю). Про критичну ситуацію свідчать не лише дещо суб'єктивні міжнародні рейтинги, але й статистичні показники: частка підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, витрати на НДДКР, кількість патентів на душу населення.

Таблиця 5

Витрати на НДДКР в Україні

	2009	2008	2007	2006	2005	2004
Витрати на НДДКР, млн. грн.	7822,2	8024,8	6149,2	5164,4	4 386,30	3 538,40
ВВП, млн. грн.	914720	948056	720731	544153	441452	345113
Витрати на НДДКР, % від ВВП	0,86	0,85	0,85	0,95	0,99	1,03

Примітка: розраховано автором за даними ukrstat.gov.ua

Реальні статистичні показники свідчать про той, факт, що незважаючи на задекларовану пріоритетність інноваційного розвитку, Україна обрала зворотній напрям. Витрати на НДДКР зменшилися з 1,03% до 0,86% (середній рівень в Європі – 2,5% - 4%). (див. таблиця 5)

Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, також скоротилася з 14,8% до 10,7%. (див. рис. 6)

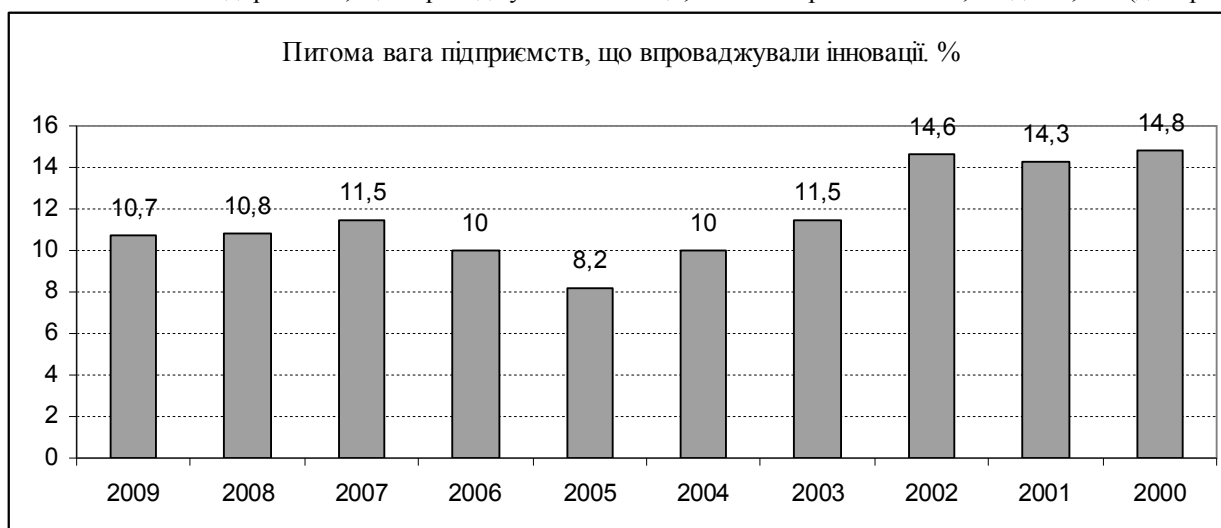

Рис. 6. Питома вага підприємств, що впроваджували інновації

Примітка: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

Незважаючи на те, що в структурі фінансування НДДКР відбулися позитивні зміни, частка державного фінансування НДДКР складає лише 1,6%, 65% фінансується а рахунок власних коштів підприємств (див. рис. 10).

Така ситуація була спричинена цілим рядом фрустраційних факторів:

- розмитість пріоритетів економічного розвитку (пріоритетні напрямки не узгоджені між собою і не підпорядковується єдиній стратегії);
- відсутність системного державного інноваційними процесами;
- відсутність цілісності правової бази інноваційної діяльності;
- стагнація наукового розвитку;
- відірваність системи освіти від наукових цілей, поступова втрата інтересу молоді до наукомістких галузей, і переорієнтація на фінансовий сектор;
- нерозвиненість фінансових механізмів інноваційної діяльності;
- деградація наукоємних секторів економіки;
- «відтік інтелекту». [2]

Однак незважаючи на це, Україна ще не втратила головний ресурс – знання, інтелектуальний потенціал власного населення. Ще функціонують наукові школи, здатні виконувати фундаментальні дослідження, збереглися наукомісткі галузі (в першу чергу, аерокосмічного комплексу), показники якості середньої та вищої освіти, розвитку людського потенціалу є досить високими. Імплементация концепції «економіки знань» дозволить використати конкурентні переваги України, і не лише сприяти розвитку технологічних галузей, а й сприяти розвитку людського і соціального капіталу.

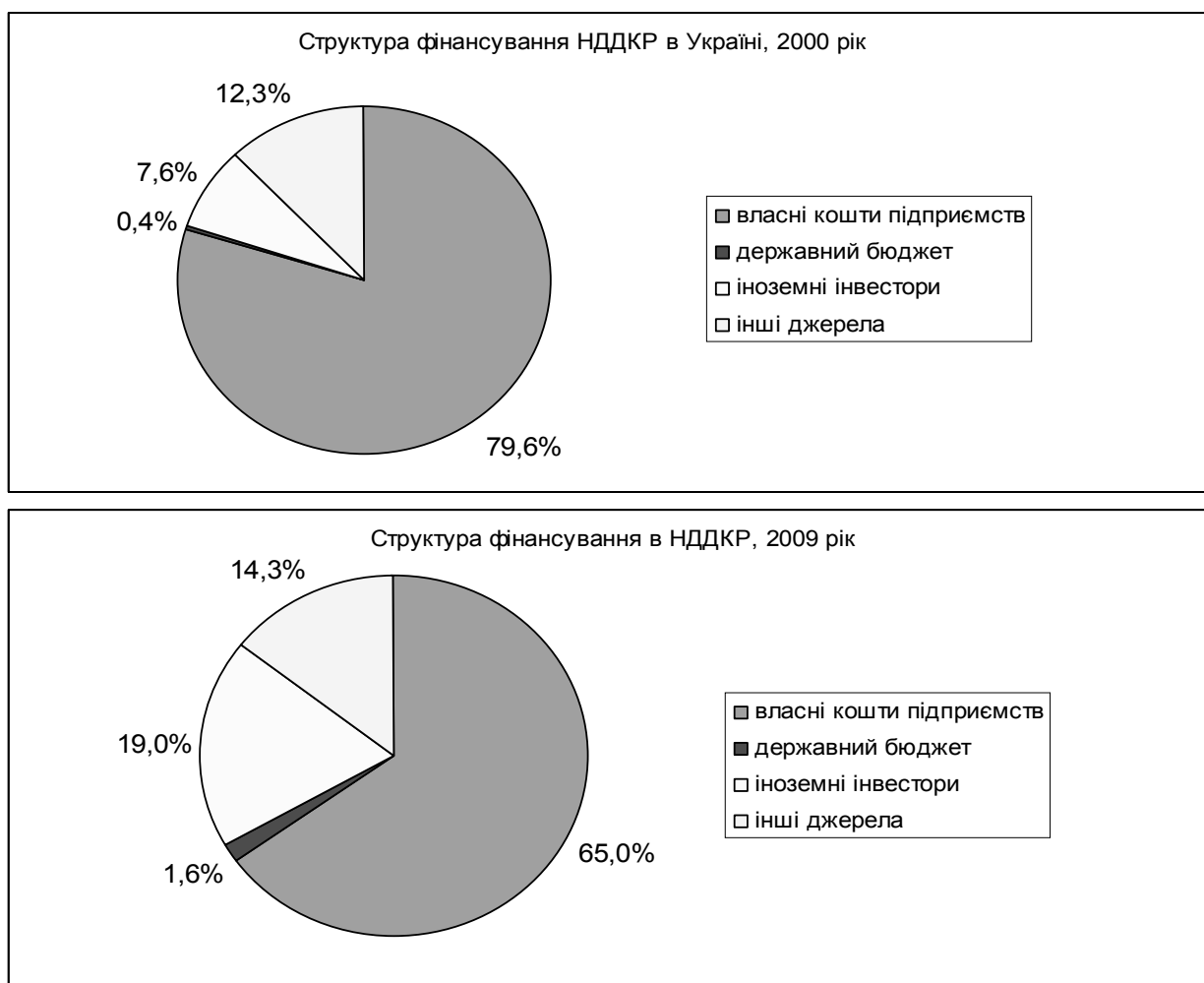

Рис. 7. Структура фінансування НДДКР в Україні

Примітка: побудовано автором за даними www.ukrstat.gov.ua

В першу чергу необхідно звернутися до ментальних особливостей української нації. За С. Хантінгтоном саме по території України проходить «розлам цивілізацій» (між православною і західною). [9, с. 311]

За продуманої державної політики цивілізаційні відмінності між різними регіонами можуть перетворитися на підґрунтя розвитку. Притаманні західній цивілізації цінності заощадливості, ділової активності, прагнення до самореалізації та притаманні православної цивілізації цінності поваги до знань, любові до ближнього, поєднуючись, створюють ментальну платформу, сприятливу для розвитку суспільства «економіки знань».

Національна ідея має формулюватися навколо побудови суспільства, в якому кожна особа може знайти таке місце, щоб максимально використати та розвинути власний інтелектуальний потенціал, мають пропагуватися такі цінності, що «цементують» суспільство, а не роз'єднують його. Необхідно донести до бізнесу ефективність інвестицій в НДДКР (створити клас «бізнес-ангелів») і забезпечити правову підтримку інноваційної діяльності.

Пріоритетними мають визнатися 4-5 високотехнологічних галузей, що можуть забезпечити мультиплікативний ефект. Необхідно створити єдину систему «наука – освіта – виробництво» таким чином, щоб освіта і науки доповнювали одне одного і забезпечували виробничу сферу кваліфікованими кадрами та новітніми технологіями.

Це може бути реалізоване завдяки наступним заходам: розвитку державно-приватного партнерства в сфері НДДКР, розвитку приватних ініціатив щодо фінансування розробок талановитої молоді, створенню бізнес-інкубаторів і технопарків на базі вже існуючих міжгалузевих зв'язків (космічна і авіаційні галузі), гармонізації системи освіти і приведення її до світових стандартів.

Список використаних джерел

1. Арнольд В. Ц., Ильяшенко В. С. Теория бифуркации – М.: Физматлит, 1980 – 214 с.
2. Згуровский М. Точка бифуркации для Украины // Зеркало недели - №49 (678) – 22-28 декабря 2007
3. Ли Теин. Размышление об экономике знаний // поиски направлений реформы и направлений открытости. Т. 2 0 М., 2002, С. 503 – 510.

4. Макаров В. Л. Экономика знаний// Россия и современный мир - №10 – 29.03.2004 – С. 5-24
5. Овчинников В. Новая цель Китая – создать «экономику знаний» - доступно з www.chinapro.ru
6. Системный мониторинг. Глобальное и региональное развитие / Отв. ред. Д. А. Халтурина, А. В. Коротаев. – М.: Либроком, 2010. С. 189–229.
7. Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації/ за ред. Д. Г. Лук'яненка. – К.:КНЕУ, 2001 – 538 с.
8. Устойчивое экономическое развитие в условиях глобализации и экономики знаний: Концептуальные основы теории и практики управления / под ред. Попкова В.В. - М.: Экономика, 2007. – 295с.
9. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций – М.: «Издательство АСТ», 2003 – 603 с.
10. Чжундэ Ц. О Тяньцзинской зоне технико-экономического развития в Китае// Проблемы прогнозирования – 2009 - №1 С. 143-147
11. Экспресс-отчет «Экономика знаний», Москва, 2007 – 33 с.
12. Human development report 2010 – доступно з www.undp.org
13. KEI and KI Indexes 2009. The World Bank Group, July, 2009
14. Kondratieff N. D. 1935. The Long Waves in Economic Life. The Review of Economic Statistics 17/6: 105–115.
15. The Global Competitiveness Report World Economic Forum – 516 p.
16. www.ukrstat.gov.ua – офіційний сайт Державного комітету статистики України

УДК 339.9 (4)+339.137.2+338.48

БОНДАРЕНКО М.П.,
 Інститут світової економіки і
 міжнародних відносин НАН України,
 аспірантка

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В ПРОЦЕСІ РЕАЛІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНОМУ РИНКУ

***Анотація.** У статті досліджено державну складову в процесі реалізації та покращення туристичного потенціалу національної економіки. Розкрито роль урядової політики та міжвідомчої взаємодії в сферах економічної діяльності та їх вплив на забезпечення туристичного процесу і формування конкурентоспроможного туристичного продукту України. Запропоновано ряд заходів щодо реформування державної гілки влади з метою покращення іміджу України на міжнародному ринку туристичних послуг.*

***Annotation.** In the article there is researched government factor in the process of national economy tourism potential realization and improvement. Role of government policy and interagency cooperation in economic spheres as well as their influence on tourism process provision and Ukraine's competitive tourism product forming is covered. It's suggested measures for government reform aimed to improve brand of Ukraine on the international tourism market*

Постановка проблеми. Економічна неефективність діяльності туристичного сектору України вимагає ретельного підходу щодо формування стратегічних концепцій вдосконалення реалізації туристичного потенціалу України на міжнародному ринку туристичних послуг. Деструктивність туристичного продукту потребує впровадження заходів, направлених на ліквідацію бар'єрів розвитку. Вагому роль в реалізації наявного конкурентного потенціалу туристичного сектору відіграє саме управлінський фактор та урядова політика. Відсутність стратегічних програм розвитку туризму в Україні та суто протокольне декларування пріоритетності галузі вимагає перегляду ролі держави в процесі формування конкурентних переваг на міжнародному ринку послуг та запровадження заходів, направлених на покращення іміджу країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження ролі держави в розвитку туристичного сектору відображені в наукових роботах С. Сороки [1], Л. Мармуль [2], В. Куценка [3], Г. Ворошилової [4], О. Кальченко [5], В. Гречаника та С. Васильченка [6], І. Свида [7], Л. Харченко [8], Б. Шупіка [9] А. Андріїв [10], А. Вальків [11], Г. Дубневич [12]. Більшість наукових досліджень зосереджена на вивченні окремих питань, проте майже відсутні праці, що відображають комплексний підхід у вивченні зазначеної проблематики.

Мета статті. Дослідити державну складову в процесі реалізації та покращення туристичного потенціалу національної економіки. Розкрити роль урядової політики та її вплив на формування конкурентоспроможного туристичного продукту України. Запропонувати ряд заходів щодо реформування державної гілки влади з метою покращення іміджу України на міжнародному ринку туристичних послуг.

Основні результати дослідження. Рівень обізнаності міжнародної спільноти про Україну як туристичну дестинацію, окрім країн СНД, надзвичайно малий. Переважно мірою Україну ідентифікують з еколого-антропогенною катастрофою на Чорнобильській АЕС та спортивними досягненнями: ФК Динамо, брати Клички, Яна Клочкова. «Для України настав час відкритися, вивчити і почати потроху реалізовувати свій величезний потенціал європейського гравця. ... за наявності зовнішньої підтримки... можна сподіватися, що окремі країни, двосторонні й багатосторонні інституції ... зможуть на стратегічному і практичному рівні раз і назавжди усунути наслідки відносної і небажаної ізоляції, характерної для культурного сектора України радянського і пострадянського періодів» [13, С.42-47]. Просуванням України як достойного туристичного